

Кримський ландшафтознавчий центр: історія, основні напрями досліджень, персоналії

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ
e-mail: miheli1950@ukr.net

Анотація. Розглянуті питання формування центру ландшафтознавчих досліджень в Криму. Виявлені основні напрями ландшафтознавчих досліджень, що ним проводяться. Наведена оцінка колективного і персонального наукового доробку кримських ландшафтознавців, визначена їх роль у розвитку українського ландшафтознавства.

Ключові слова: ландшафтознавчий центр, ландшафтознавчі дослідження, ландшафтознавча школа, українське ландшафтознавство.

Вступ

Наукові ландшафтознавчі центри є важливим рушійним чинником розвитку ландшафтознавства в Україні. Одним із них є Кримський ландшафтознавчий центр, що є неформальним науковим колективом, який об'єднує науковців Таврійського національного університету і ряду інших навчальних закладів і проектних організацій, які досліджують закономірності формування, територіальну організацію, динаміку, розвиток і природно-ресурсний потенціал ландшафтних комплексів АР Крим. Вивчення історії становлення, структури і персоналії центру є актуальною науковою проблемою, розв'язання якої дасть змогу отримати уявлення про науковий доробок кримських ландшафтознавців та оцінити їх роль і значення для вітчизняної географічної науки. Спеціальних досліджень цієї проблеми не проводилось. Окремі згадки можна знайти у роботах [1–4]. Більш докладну, але все одне обмежену характеристику кримського ландшафтознавства можна знайти у публікаціях автора [5 та ін.]. Тому головною метою даного дослідження був аналіз та узагальнення наукового доробку одного із перших і найпотужніших наукових географічних центрів України – Кримського ландшафтознавчого центру.

Матеріали і методи

Для виконання поставлених завдань і отримання достовірних результатів використані загальнонаукові (аналізу і синтезу, узагальнення і систематизації) і конкретнонаукові (критичний аналіз інформаційних джерел, контент-аналіз, проблемної хронологізації та персоналізації, бібліометричний аналіз) методи дослідження. Критичний аналіз інформаційних джерел, методи узагальнення і систематизації його результатів використані для виявлення основних напрямів досліджень кримських ландшафтознавців, а контент-аналіз, метод проблемної хронологізації і персоналізації, бібліометричний аналіз – з метою оцінки значимості колективного і персонального доробку кримського ландшафтознавчого центру для вітчизняної географічної науки. Кількісними показниками ефективності наукових досліджень центру виступали річна і загальна, персональна і колективна кількість публікацій ландшафтознавчого спрямування, кількість бібліографічних посилань. Інформаційну базу утворили вітчизняні, переважно паперові, періодичні і неперіодичні видання: монографії, збірники наукових праць, журнали, автореферати дисертацій, матеріали наукових конференцій, навчальні посібники тощо.

Результати та обговорення

Хронологічно-проблемний аналіз ландшафтознавчого доробку науковців географічного факультету Сімферопольського (згодом Таврійського) університету і низки інших навчальних закладів Криму, що будуть названі у подальшому, дав змогу виділити у процесі розвитку Кримського центру ландшафтознавчих досліджень такі етапи.

Перший етап (1948–1970 рр.). В 1958 р. побачила світ стаття Г.Є.Гришанкова «Досвід виділення типологічних ландшафтних одиниць у Гірському Криму» (1958), де аналізувались результати польових ландшафтних досліджень типів місцевості та урочищ Східних яйл Криму, що проводились протягом 1950–1955 рр. на підґрунті концептуальних уявлень Ф.М.Мількова про тип місцевості і структуру фізико-географічного району. У 1960 р. вийшла друком стаття В.Г.Єни «Фізико-географічне районування Кримського півострова». Районування ґрунтувалось «на польових ландшафтних дослідженнях автора, що проводились протягом десяти років (1948–1958 рр.)» і концептуальних положеннях Л.С.Берга, М.А.Солнцева і С.В.Калесника про географічний ландшафт як основну

одиницю фізичної географії (Єна, 1960). У межах Кримського півострову, що розглядається як фізико-географічна країна, автором виділено чотири фізико-географічних краї, які у свою чергу поділяються на індивідуальні ландшафти (Балаклавський, Байдарський тощо). В 1961 р. була опублікована стаття П.Д.Підгородецького «Фізико-географічні райони та типи місцевості Тарханкутського підняття», де, судячи із контексту публікації, типи місцевості трактуються на підставі концептуальних уявлень Ф.М.Мількова, що не співпадали з концептуальними уявленнями Л.С.Берга, М.А.Солнцева і С.В.Калесника. Всі названі автори (Г.Є.Гришанков, В.Г.Єна, П.Д.Підгородецький) були співробітниками Сімферопольського педагогічного інституту і сформували один із перших центрів ландшафтознавчих досліджень в Україні. Якщо прийняти до уваги відомості В.Г.Єни про те, що польові ландшафтознавчі дослідження Криму почались в 1948 р., цей рік і слід вважати датою народження Кримського ландшафтознавчого центру.

З перших днів існування Кримського ландшафтознавчого центру визначився його поліконцептуальний характер та основні напрями досліджень: зйомка та картографування гірських і рівнинних ландшафтних комплексів й фізико-географічне районування. Забігаючи наперед відзначимо, що Г.Є.Гришанков, В.Г.Єна і П.Д.Підгородецький стали авторами фізико-географічного районування рівнинного Криму у монографії «Фізико-географічне районування Української РСР» (1968). Але основну увагу у подальшому вони приділили питанням практичної реалізації концептуальних положень вчення про ландшафт.

У 1962 р. В.Г.Єна захистив дисертацію з теми «Природно-географічне районування і ландшафтна характеристика Кримського півострова (із визначенням напрямів раціонального господарського використання)». У тому ж році опублікував статтю «Охорона пам'ятників природи у ландшафтах Криму», яка обумовила подальшу спеціалізацію ландшафтознавчих досліджень вченого – ландшафтознавче обґрунтування виявлення і типології пам'ятників природи Кримського півострова. Широко відомими працями В.Г.Єни з цього напрямку є «Заповідні ландшафти Криму» (1983, 1989), «Географічне обґрунтування створення Природного національного парку «Таврида» (1998), «Заповідні ландшафти Тавриди» (2004) та ін.

У тому ж 1962 р. дисертацію «Особливості природних умов і фізико-географічне районування Тарханкутської підвищеної рівнини» захистив П.Д.Підгородецький. Подальші дослідження вченого були пов'язані переважно з двома основними напрямками – історико-ландшафтознавчим і рекреаційно-ландшафтознавчим. Останню тему він розробляв у плідному співавторстві з доц. Л.А.Багровою, про що буде більш докладно сказано при характеристиці наступного історичного етапу.

Ефективність діяльності наукового центру визначається двома показниками: загальною кількістю публікацій і кількістю бібліографічних посилань на них. У зв'язку із складністю подібних підрахунків, ми використали поки що лише перший із них. Результати аналізу розподілу загальної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами України в 1948–1970 рр. представлені на рис. 1.

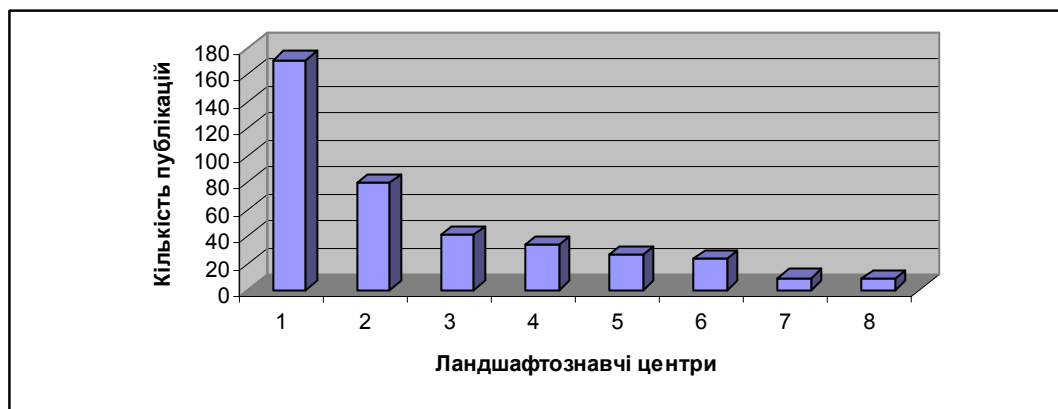

Рис. 1. Розподіл загальної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами у 1948–1970 рр.: 1 – Львівський університет; 2 – Київський університет; 3 – Чернівецький університет; 4 – Харківський університет; 5 – Сімферопольський пединститут; 6 – Одеський університет; 7 – Сектор географії АН УРСР; 8 – Дніпропетровський університет.

Другий етап (1971–1980 рр.). У 1971 р. Л.А.Багорова опублікувала статтю «Досвід характеристики зовнішнього пейзажного різноманіття природних комплексів південно-східної частини гірського Криму», яка поклала початок нового напрямку прикладних досліджень Кримського ландшафтознавчого центру – оцінці рекреаційного потенціалу ландшафтів Криму. Час зародження цього напрямку досліджень у Сімферопольському університеті і залучення до неформального колективу ландшафтознавців Криму Л.А.Багрової може розглядатися, на нашу думку, як закінчення першого і початок другого етапу розвитку Кримського ландшафтознавчого центру. Найбільшу увагу доц.

Л.А.Багрова приділяла питанням наукового обґрунтування оцінки рекреаційного потенціалу ландшафтів Криму. Одною з перших в СРСР почала досліджувати пейзажне різноманіття і сезонні стани природних територіальних комплексів як показники сприятливості рекреаційної діяльності (Л.А.Багрова, 1971, 1985). Разом із М.В.Багровим і В.С.Преображенським (1977) обґрунтувала поняття рекреаційні ресурси.

Плідне співробітництво із доц. П.Д.Підгородецьким почалось у 1976 р., коли вони виступили із сумісною доповіддю «Проблеми рекреаційної географії в Українській РСР (природознавчі аспекти)» на III з'їзді Географічного товариства УРСР. До цієї теми вони повертались ще не раз, а в 1982 р. опублікували навчальний посібник «Фізико-географічні (природознавчі) основи рекреаційної географії» у якості методичного забезпечення навчальної дисципліни «Рекреаційна географія». Одними з перших, ще до початку «ери екологізації географії», Л.А.Багрова і П.Д.Підгородецький почали досліджувати види та наслідки впливу рекреантів на природні комплекси під час короткочасного відпочинку у гірському Криму, розробляли методику оцінки еколого-ландшафтознавчих умов курортно-рекреаційного проектування (П.Д.Підгородецький, Л.А.Багрова, 1980, 1982).

Велику увагу приділяв П.Д.Підгородецький розвитку історико-ландшафтознавчих досліджень. На VI з'їзді Географічного товариства СРСР він виступив із доповіддю «Про роздвоєння історичної географії» (1975), після чого його публікації з цієї тематики стали з'являтися регулярно. Він сформулював основні завдання і наукові принципи вивчення історичної фізичної географії (П.Д.Підгородецький, 1978, 1979), що були реалізовані у процесі історико-ландшафтознавчого аналізу природи Криму у різні історичні епохи (П.Д.Підгородецький, 1983, 1984).

Г.Є.Гришанков досліджував природні комплекси Гірського Криму (Г.Є.Гришанков, 1971) і був першим в Україні, хто почав досліджувати антропогенні ландшафти. У 1972 р. він представив на 1-у регіональну конференцію з антропогенного ландшафтознавства у Воронежі доповідь «Антропогенні ландшафти Гірського Криму», а в 1975 р. на 2-у регіональну конференцію з антропогенного ландшафтознавства у Воронежі – доповідь «Рілля як антропогенний процес». Але найбільшою увагою вченого користувалась стаття «Парагенетична система природних зон (на прикладі Криму)» (1977). На статтю знайдено 20 бібліографічних посилань, у тому числі від самого автора концепції парагенетичних ландшафтних комплексів проф. Ф.М.Мількова (1981). Г.Є.Гришанков (1977) одним з перших звернув увагу і на проблему стійкості природних комплексів, успішне розв'язання якої згодом запропонує проф. М.Д.Гродзинський (1995).

У цей час з'явилися і перші публікації О.В.Єни (старшого сина В.Г.Єни). Праці «Методика оцінки природних комплексів Криму у наукових і рекреаційних цілях» (1971), «Бонітування ландшафтних унікумів Кримського Південнобережжя» (1972), «Прибережно-аквальної комплекси Криму і проблеми їх охорони» (1973) та інші відповідали концептуальним положенням сонцевської школи ландшафтознавства, а остання праця була першим дослідженням аквальної ландшафтів в Україні.

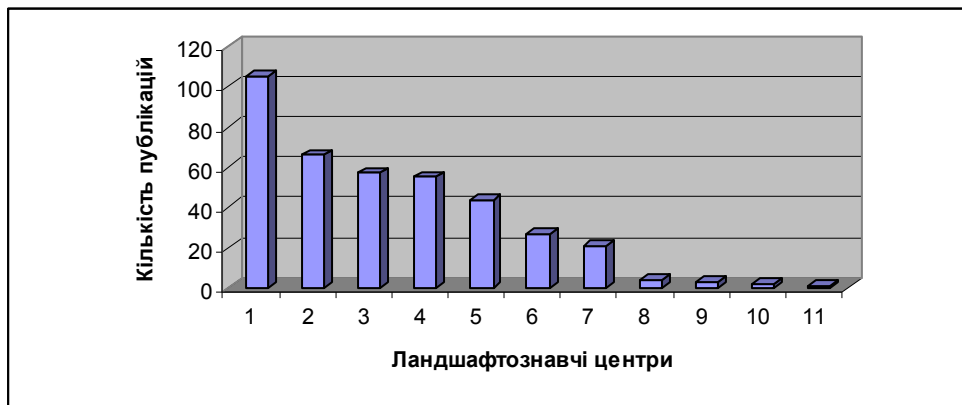

Рис. 2. Розподіл загальної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами у 1971–1980 рр.: 1 – Львівський університет; 2 – Київський університет; 3 – Чернівецький університет; 4 – Сімферопольський педінститут; 5 – Сектор географії АН УРСР; 6 – Одеський університет; 7 – Харківський університет; 8 – Вінницький педінститут; 9 – Донецький університет; 10 – Мелітопольський педінститут; 11 – Дніпропетровський університет.

У 1972 р. Г.Є.Гришанков виступив із доповіддю «Антропогенні ландшафти Гірського Криму» на першій регіональній конференції «Антропогенні ландшафти центральних чорноземних областей і територій, що прилягають» у Воронежі. Антропогенні зміни ландшафтів були у сфері інтересів кримських ландшафтознавців і раніше. В 1967 р. В.Г.Єна і Н.М.Єна представили доповідь «Перетворення ландшафтів Криму за роки радянської влади і напрями їх подальшого раціонального використання» на наукову конференцію «Природні і трудові ресурси Лівобережної України та їх використання» у Харкові. Проте Г.Є.Гришанков був першим дослідником антропогенних ландшафтів

України. Вчений мав широку палітру інтересів, проте і в подальшому приділяв велику увагу цій тематиці.

У 1979 р. з'явилась перша ландшафтознавча публікація А.М.Оліферова «Ландшафтна структура як індикатор селенебезпеки». У 1982 р. він опублікував навчальний посібник «Географічні аспекти меліорації селевих ландшафтів» для навчально-методичного забезпечення дисципліни «Меліорація ландшафтів», а в 1985 р. захистив докторську дисертацію «Аналіз фізико-географічних чинників селеформування і ландшафтно-технічні протиселеві системи у гірських країнах півдня Європейської частини СРСР».

Третій етап (1981–1990 рр.). У 1980 р. в Сімферопольському університеті почав працювати В.О.Боков, який до того працював у Башкірському та Удмурському університетах і був вже відомим теоретиком фізико-географом. У 1983 р. він опублікував невеличкий навчальний посібник «Просторово-часова організація геосистем», де з позицій загальної теорії систем охарактеризував (упорядкував) такі основні просторові і часові закономірності будови географічних систем, як розміри і форма, межі, місце в загальній системі координат і позиція по відношенню до оточуючих об'єктів, положення у просторовому ряду (зональному, циркумконтинентальному, циркумокеанічному, схиловому), симетрія і дисиметрія, часовий масштаб, вік тощо. Значення цієї брошури значно перевищує її обсяг, оскільки вона є по суті методичним керівництвом із вивчення фізичних властивостей природних комплексів і теоретичним узагальненням просторово-часових аспектів організації географічних систем. Далі ми ще не раз згадаємо про науковий доробок В.О.Бокова. Тут лише відмітимо, що з його приходом відкрилась нова сторінка в історії розвитку Кримського ландшафтознавчого центру: завдяки теоретичним розвідкам В.О.Бокова, географічний факультет Сімферопольського університету став одним із центрів теоретичних ландшафтознавчих досліджень СРСР. У 1984 р. він очолив кафедру фізичної географії і ландшафтно-екології Сімферопольського університету, а в 1990 р. захистив докторську дисертацію з теми «Просторово-часові основи геосистемних взаємодій» і почав формувати власну ландшафтознавчу школу. Час приходу В.О.Бокова у Сімферопольський університет і початок ландшафтознавчого етапу у дослідженнях А.М.Оліферова ми визначаємо як початок третього етапу у розвитку Кримського ландшафтознавчого центру.

На початку 1980-х рр. з'явилися перші ландшафтознавчі публікації А.Г.Паніна «Динаміка схилових геосистем Кримського Передгір'я (на прикладі лісистого куести біля Бахчисараю)» (1981) і «Степові серійні фації Передгірного Криму» (1982). У подальшому він проводив дослідження за кількома напрямками, що мабуть пояснювалось вимогами тематичного спрямування наукових розвідок кафедри геоecології (), але тематичний напрям «динаміка геосистем» залишався для науковця пріоритетним, чому є свідомством його останні публікації «Динаміка деяких геосистем Західного Кримського Передгір'я» (2013) і «Багаторанговість епіфацій та динамічні тенденції деяких геосистем на прикладі Західного Кримського Передгір'я» (2013).

Невід'ємною складовою цього етапу стали дослідження К.А.Позаченюк. В 1980 р. вона закінчила географічний факультет Сімферопольського університету, в 1983 р. опублікувала свою першу статтю «Про неможливість зведення рядів дигресії і денатуралізації лісових ландшафтів гірського Криму» у співавторстві із Г.Є.Гришанковим, а в 1986 р. захистила під його науковим керівництвом дисертацію «Географічна позиція та її роль у формуванні регіональних комплексів Криму». Концепцію ландшафтоутворюючої ролі географічної позиції К.А.Позаченюк розробляла і у подальшому, але у більшій мірі її інтереси поширились на екологічну тематику, що, власне, вимагала суспільно-екологічна ситуація, яка утворилась в Україні після аварії на Чорнобильській АЕС. У 1990 р. вона публікує працю «Принципи еколого-географічного аналізу» у співавторстві із В.О.Боковим і виступає із сумісною з Г.Є.Гришанковим доповіддю «Принципи ландшафтно-екологічних досліджень» на IX з'їзді Географічного товариства СРСР в Казані.

Г.Є.Гришанков на цьому історичному етапі багато уваги приділяє теоретичним питанням ландшафтознавства і досліджує залежності властивостей цілісності від структури та організації ландшафту (1982), інформаційні властивості ландшафтів (1987), разом із В.О.Боковим публікує статтю «Деякі міркування про сутність фізико-географічних процесів» (1986), разом із Ф.М.Мільковим – статтю «Компоненти ландшафту і ландшафтоутворюючі фактори», разом із В.М.Пашенко і К.А.Позаченюк – статтю «Позиційність у ландшафтах і ландшафтознавстві» (1991). Не залишаються поза увагою вченого і прикладні питання ландшафтознавства. У співавторстві з К.А.Позаченюк він досліджує регіональні географічні особливості сільськогосподарського природокористування (1983), розробляє принципи ландшафтно-екологічних досліджень (1990).

П.Д.Підгородецький (1985) розробив спеціальний навчальний курс «Історична фізична географія і прогнозування» для студентів географічних спеціальностей, а у 1988 р. видав змістовний довідник «Крим: природа», де окремий розділ присвячений структурі природних територіальних комплексів Кримського півострова. До сфери його наукових інтересів входили також ландшафтознавчий аналіз і розробка територіальних комплексних схем охорони природи (П.Д.Підгородецький, 1990).

А.М.Оліферов розробив ландшафтознавчі засади протиселевих заходів, опублікував навчальний посібник «Географічні аспекти меліорації селевих ландшафтів» (1982) для студентів географічних

спеціальностей університетів, і в 1984 р. захистив докторську дисертацію з теми «Фізико-географічні фактори селеформування і ландшафтно-технічні протиселеві системи у гірських країнах півдня Європейської частини СРСР».

Наприкінці 1980-х рр. до ландшафтознавчих досліджень Криму долучилась Л.М.Соцкова. У співавторстві з А.Г.Паніним вона представила на VIII Всеросійську нараду з ландшафтознавства у Львові (1988) доповідь «Ландшафтно-балансові дослідження для моделювання раціонального природокористування (на прикладі басейну річки Бельбек у Криму)». Усі подальші дослідження ландшафтознавчих проблем водокористування на Кримському півострові проходили з її участю.

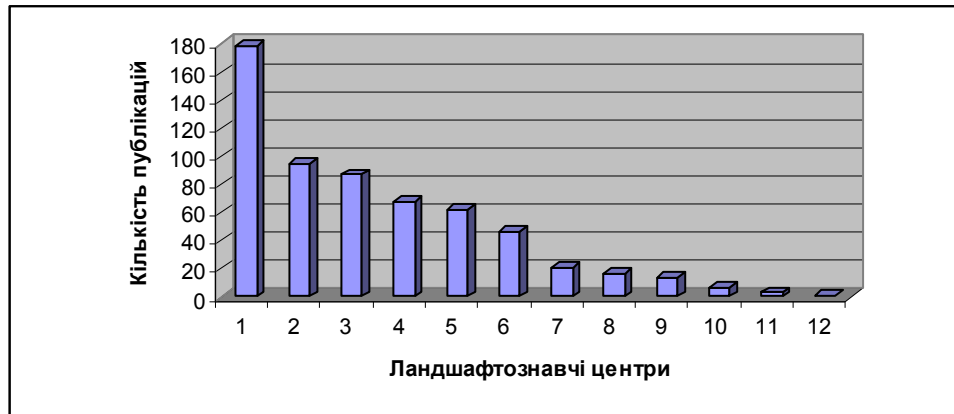

Рис. 3. Розподіл загальної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами у 1981–1990 рр.: 1 – Відділення географії ІГФ АН УРСР; 2 – Львівський університет; 3 – Київський університет; 4 – Чернівецький університет; 5 – Сімферопольський університет; 6 – Одеський університет; 7 – Вінницький педінститут; 8 – Харківський університет; 9 – Ворошиловградський педінститут; 10 – Мелітопольський педінститут; 11 – Сумський педінститут; 12 – Тернопільський педінститут.

Четвертий етап (1991–2000 рр.). На початку 1990-х рр. до складу центру увійшли молоді науковці Т.В.Бобра та О.І.Личак, чиї дослідження ознаменували початок нового етапу у розвитку Кримського ландшафтознавчого центру, пов'язаний із впровадженням у дослідницький процес ГІС-технологій. Приоритетною сферою наукових інтересів Т.В.Бобри стали ландшафтні межі. У 1994 р. вона представила на Міжнародну регіональну конференцію «Проблеми екології і рекреації Азово-Чорноморського басейну» доповідь «Ландшафтні межі і різні аспекти їх вивчення», у 1997 р. виступила із доповіддю «Подвійність функцій ландшафтних меж» на X конференцію з ландшафтознавчих питань у Москві, а у 2001 р. захистила дисертацію «Аналіз ландшафтних меж Південно-Східного Криму» під науковим керівництвом проф. В.О.Бокова. У 2001 р. опублікувала і монографію «Ландшафтні межі: підходи до аналізу і картографування», яка згодом була доопрацьована і в 2005 р. вийшла під назвою «Ландшафтні межі: виявлення, аналіз, картографування». У 2004 р. Т.В.Бобра опублікувала статтю «Дослідження і картографування геоекотонів та екотонізація геопростору Криму» і ввела у науковий вжиток української географії поняття «геоекотон».

Приоритетною сферою наукових інтересів О.І.Личака стала ландшафтознавча оцінка геоекологічних ситуацій. У 1995 р. вийшла його перша стаття «Проблеми оцінки геоекологічних ситуацій» (у співавторстві), а в 2002 р. він захистив дисертацію «Географічні основи оцінки екологічних ситуацій (на прикладі Криму)» під науковим керівництвом проф. В.О.Бокова. Якщо прийняти до уваги В.Л.Казакова, який у 1997 р. захистив під керівництвом В.Л.Бокова дисертацію «Геоекологічний аналіз території Кривбасу», і В.П.Воровку, який також під керівництвом В.Л.Бокова захистив у 2001 р. дисертацію «Геоекологічне обґрунтування оптимізації екоінфраструктури Запорізької області», можна стверджувати про появу на початку 2000-х рр. нової персональної еколого-ландшафтознавчої школи проф. В.Бокова.

В.О.Боков продовжує вести теоретичні дослідження просторово-часових відношень як чинника формування геосистем (1992, 1993), але основну увагу, якщо судити за тематикою його публікацій цього часу, приділяє екологічній проблематиці. Проблема оцінки геоекологічних ситуацій присвячена його доповідь на регіональній конференції «Проблеми екології і рекреації Азово-Чорноморського регіону» (1995) і низка сумісних із Т.В.Боброю та О.І.Личаком статей у журналі «Культура народів Причорномор'я», що вийшли протягом одного року (1998). Ці самі науковці стали його співавторами і при написанні навчального посібника «Нормування антропогенного навантаження на оточуюче природне середовище» (1998).

А.М.Оліферов, разом із своєю ученицею І.М.Огородник, розробив локальну систему екологічного моніторингу із використанням геоінформаційних технологій (1997–2000).

К.А.Позаченюк приділяла значну увагу теоретичним питанням ландшафтознавства, про що свідчать її статті «Дискретність ландшафтоутворюючих потоків та її роль у функціонуванні і розвитку геосистем» (1993), «Зміна парадигм – шлях розвитку географічної науки» (1996), «Екосистема як компонент ландшафту» (1997), «коадаптивна концепція природокористування» (1998), «Компонентна структура та зовнішні зв'язки ландшафту» (1999) та ін. Але одночасно починає розробляти тематику геоecологічної експертизи. З 1995 по 1999 рр. виходить ціла низка її статей, присвячених питанням методологічних, теоретичних і методичних засад геоecологічної експертизи, а в 1999 р. К.А.Позаченюк публікує монографію «Вступ до геоecологічної експертизи. Міждисциплінарний підхід, функціональні типи, об'єктні орієнтації» і захищає докторську дисертацію «Конструктивно-географічні основи геоecологічної експертизи».

Під час цього етапу ландшафтознавчого спрямування набули дослідження відомого українського карстолога Б.О.Вахрушева. У 1999 р. він представив (у співавторстві з К.О.Топорковою) на третю міжнародну науково-методологічну конференцію «Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя» доповідь «Деякі питання наукової концепції ландшафту у карстознавстві», у якій звернув увагу на нерозробленість питання класифікації карстових ландшафтів і роль концепції ландшафту у комплексному врахуванні класифікаційних ознак. Цей напрям досліджень залишається у полі уваги вченого, про що свідчить стаття «Еволюція карстових ландшафтів Гірського Криму» (2008), написана у співавторстві із І.О.Мірошніченко.

Наприкінці етапу з'явилися ландшафтознавчі праці, що поклали початок формуванню порівняно нового (першою працею була стаття О.В.Єни від 1973 р.) для кримського ландшафтознавства напрямку досліджень аквальної ландшафтності. У 1999 р. Л.О.Пасинкова опублікувала статтю «Загальні критерії геодинамічної стійкості ландшафтних геосистем континентального схилу Чорного моря». Цей напрям досліджень став для науковця пріоритетним, про що свідчить стаття «Проблема стійкості підводних ландшафтів у районі Ялтинської бухти» (2010).

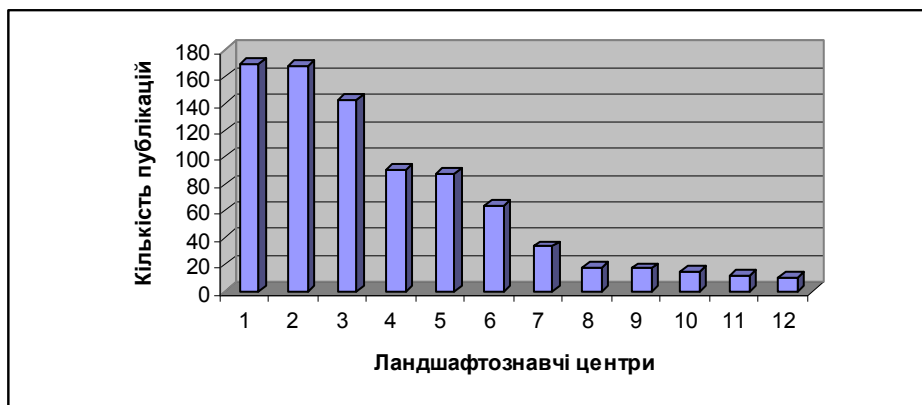

Рис. 4. Розподіл загальної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами у 1991–2000 рр.: 1 – Київський університет; 2 – Львівський університет; 3 – Інститут географії АН України; 4 – Сімферопольський університет; 5 – Чернівецький університет; 6 – Вінницький педінститут; 7 – Одеський університет; 8 – Ніжинський педінститут; 9 – Криворізький педінститут; 10 – Харківський університет; 11 – Сумський педінститут; 12 – Тернопільський педінститут.

Геохімічний напрям ландшафтознавчих досліджень представляла дисертація В.Ф.Сірика «Вплив зрошення на міграцію речовин в ландшафтах Кримського Присиваш'я» (2000).

П'ятий етап (2001–2013 рр.). У першій половині 2000-х рр. Кримський центр ландшафтознавчих досліджень поповнило багато молодих науковців, які разом із ядром центру і сформували сучасне обличчя кримського ландшафтознавства. Це поповнення у найбільшій мірі характеризувало дві відмінні риси: вони володіли сучасними інформаційними технологіями і представляли не тільки Таврійський національний університет (таку назву носить з 1999 р. Сімферопольський університет), але і інші вищі навчальні заклади АР Крим, що звичайно у значній мірі було заслугою Таврійського університету, що став потужною науковою ландшафтознавчою школою.

Проблему ренатуралізації ландшафтів лісових ландшафтів Кримських гір, яку у першій половині 1970-х рр. почав розробляти Г.Є.Гришанков (1972, 1975), досліджував О.В.Ісаєнко (Національна академія природоохоронного і курортного будівництва, м. Сімферополь). У 2002–2006 рр. вийшов ряд його статей, що були присвячені цій проблемі, а в 2004 р. він представив доповідь «Ренатуралізація ландшафтів Кримського передгір'я (на прикладі урочища Богаз-Сала)» на ІХ з'їзд Географічного товариства України в Чернівцях.

Парагенетичні ландшафтні комплекси морських берегів досліджувала І.В.Агаркова-Лях (Севастопольський економіко-гуманітарний інститут Таврійського національного університету). В 2006 р. вона захистила дисертацію «Парагенетичні ландшафтні комплекси берегової зони моря (на

прикладі чорноморського узбережжя Криму)» під науковим керівництвом доцента кафедри фізичної географії та океанології Таврійського національного університету Г.М.Скрєбця.

Над методикою геоecологічної експертизи адміністративних територій, коадаптивною парадигмою природокористування і методикою оцінки туристично-рекреаційного потенціалу працювала Т.В.Панкєєва (Інститут біології Південних морів НАНУ, м. Севастополь) разом з проф. К.А.Позаченюк. Найбільш відомою працею науковця є монографія «Геоecологічна експертиза адміністративних територій (Великий Севастополь)» (2008), написана у співавторстві з проф. К.А.Позаченюк.

І.В.Алексашкін і Р.В.Горбунов (Таврійський національний університет) досліджували антропогенні модифікації природних ландшафтів (І.В.Алексашкін та ін., 2005, 2009), щільність забруднення радіонуклідами фізико-географічних областей України (І.В.Алексашкін та ін., 2010), чинники формування дисиметрії схилкових локальних ландшафтних комплексів Гірського Криму (Р.В.Горбунов, 2011).

Ряд одноосібних і сумісних праць, присвячених ландшафтоутворюючій ролі природних і штучних лісонасаджень опублікувала Л.Я.Гаркуша (Таврійський національний університет) (Л.Я.Гаркуша, 2008; Л.А.Багрова, Л.Я.Гаркуша, 2010).

Оцінку ступеня деградації і відтворення ґрунтів у ландшафтах Криму досліджувала Є.І.Ергіна (Таврійський університет, Є.І.Ергіна, 2008; Є.І.Ергіна, С.Г.Чорний, 2012).

Складні питання формування і динаміки культурних ландшафтів Криму досліджувала А.Б.Швець (Таврійський університет, 2008–2010). Автор притримується аксіологічної інтерпретації поняття «культурний ландшафт», яке притаманне для російських географів Ю.О.Веденіна, Д.М.Замятина та ін., коли сутність ландшафту не обмежується його матеріальним наповненням, а головна увага приділяється системі духовно-релігійних, морально-етичних, естетичних та інших цінностей.

Цікаві дослідження фауністичного комплексу як компоненту ландшафту розпочав А.І.Мірошніченко (Таврійський університет, 2008). В Україні подібні дослідження проводили лише В.Г.Надворний і С.В.Міхелі (2003, 2007), між тим фауністичний компонент залишається у ландшафті *terra incognita* і мало хто береться за його вивчення.

Визначити тематичну пріоритетність ландшафтознавчих досліджень В.А.Михайлова (Таврійський університет) поки представляється проблематичним, оскільки, якщо судити по публікаціях, його цікавить і поліструктурність просторової організації ландшафтів, і естетична цінність ландшафтів, і картографування зональних ландшафтів Кримського півострова, і організація бєлігеративних і парagenетичних ландшафтів (В.А.Михайлов, 2008, 2010, 2011, 2012).

Ландшафтно-географічні, у тому числі ландшафтно-геохімічні, та екологічні фактори диференціації прибережно-морських територій і акваторій досліджувала і захистила дисертацію з цієї тематики аспірант Таврійського національного університету О.А.Андрєєва (2010, 2011).

Ландшафтну структуру та екологічний стан басейнів річок Криму досліджувала А.М.Власова (Таврійський університет, 2010–2013).

Методику аналізу зовнішніх факторів розвитку ландшафтів Криму розробляє В.А.Табунщик (Таврійський університет, 2013). Теоретичною основою досліджень слугує концепція ніші, що була розроблена в екології, а в українському ландшафтознавстві використовується М.Д.Гродзинським (1993) і Д.В.Свідзінською (2004–2006), картографічною основою – ландшафтна карта Криму, складена проф. К.А.Позаченюк (2003), інформативною основою – ГІС Surfer 11.

Важливим напрямом досліджень Т.В.Бобри та О.І.Личака стала розробка концептуальних засад і методики застосування ГІС-технологій для аналізу та оцінки геоecологічних ситуацій в Криму. У 2005 р. вони опублікували у співавторстві навчально-методичний посібник «ГІС в екології і географії: основні поняття і прийоми роботи», у 2008 р. у співавторстві із В.О.Боковим – статтю «Методологічні основи розробки ландшафтно-інформаційної системи», у 2012 р. – статтю «Нові підходи до геоecологічного аналізу і прогнозу антропогенної трансформації ландшафтів Криму».

П.Д.Підгородецький опублікував у 2002 р. статтю «Методологія ландшафтознавства», а в 2008 р. представив на Х з'їзд Українського географічного товариства доповідь «До геосистемних основ стійкого розвитку природи і суспільства».

А.М.Оліферов та І.М.Огородник продовжили дослідження з використання ГІС-технологій для інформаційного обґрунтування системи управління моніторингом річкового басейну (2003, 2004), а сама І.М.Огородник захистила кандидатську дисертацію «Фізико-географічне обґрунтування локальної системи моніторингу несприятливих природних процесів (на прикладі південно-східного Криму)» (2001) під науковим керівництвом проф. А.М.Оліферова. Варто відзначити також сумісну статтю А.М.Оліферова і Л.А.Пасинкової «Ландшафтна карта для геохімічного моніторингу в Криму» і цікавий порівняльно-географічний аналіз (чомусь рідкісний для нашого часу) терасових ландшафтів в Криму і Китаї у доповіді проф. А.М.Оліферова на конференції «Культурний ландшафт: теорія і практика» (2010) у Вінниці.

В.О.Боков працював над систематикою зональних ландшафтів Криму (2001, 2004), концептуально-методичними засадами просторово-часового аналізу у територіальному плануванні (2003) та оцінці екологічних ситуацій (2010), опублікував навчальний посібник «Екологічне картографування» (2006), підтримав час від часу виникаючу дискусію про реальність ландшафтів, що виділяються у полі і на

картах географами, у журнальній публікації (2012) і доповіді на XI з'їзді Географічного товариства України (2012). Під науковим керівництвом проф. В.О.Бокова кандидатські дисертації ландшафтознавчого спрямування захистили В.П.Воровка (2001), О.І.Личак (2002) та А.В.Зарубіна (2010), що дає підстави говорити про завершення формування персональної ландшафтознавчої школи проф. В.О.Бокова у Кримському ландшафтознавчому центрі.

К.А.Позаченюк розвивала еніологічну концепцію проф. Г.І.Швебса і досліджувала вплив геоактивних структур на компоненти і структуру ландшафту (2001, 2002), продовжила розробку теоретико-методичних засад геоекологічної експертизи: опублікувала одноосібну монографію «Екологічна експертиза: природно-господарські системи» (2003), де надані рекомендації із проведення екологічних експертиз для різних типів природно-господарських систем, і монографію «Геоекологічна експертиза адміністративних територій (Великий Севастополь)» (2008) у співавторстві з Т.В.Панкеєвою. Виконала ландшафтознавче обґрунтування водоохоронних зон Чорнореченського водосховища і басейну річки Чорної у співавторстві з Н.І.Ващенко (2001) і Сімферопольського водосховища у співавторстві з Л.М.Соцковою та ін. (2007, 2010), разом із Т.В.Панкеєвою, Л.М.Соцковою та А.Г.Паніним, виконала оцінку ландшафтного різноманіття Криму, розробила обґрунтування проекту екологічної мережі Криму (2002, 2009), обґрунтувала теоретичні підходи до ландшафтного планування (2003, 2006, 2011), продовжила роботу над коадаптивною парадигмою природокористування (2004, 2008, 2009), разом із М.В.Пенно обґрунтувала виділення морських антропогенних ландшафтів (2013). Результати методологічних і теоретичних розвідок проф. К.А.Позаченюк знайшли відображення у публікаціях «Кризи і перспективи розвитку класичного ландшафтознавства» (2004), «Компоненти ландшафту як геосистеми» (2004), «Процеси саморозвитку ландшафтознавства як науки» (2005), «Процес ноосферогенеза і сучасність» (2008), «Теоретичні етапи розвитку ландшафтознавства в Україні» (2009) та ін. Особливу увагу на цьому відрізку часу проф. К.А.Позаченюк приділила дослідженням просторової організації сучасних ландшафтів Криму: в 2003 р. була складена ландшафтна карта Криму для атласу «Автономна республіка Крим», у 2004–2013 рр. вийшла низка одноосібних та у співавторстві публікацій із результатами дослідження і картографування внутрірегіональної організації сучасних ландшафтів Криму та острова Змеїний, а в 2009 р. вийшла колективна монографія «Сучасні ландшафти Криму і суміжних акваторій» за науковою редакцією К.А.Позаченюк.

Під науковим керівництвом проф. К.А.Позаченюк захистили кандидатські дисертації І.В.Завальнюк (2004), О.І.Цуркан (2006) та І.О.Остапчук (2010), що дає підстави говорити про наявність у Кримському ландшафтознавчому центрі персональної ландшафтознавчої школи проф. К.А.Позаченюк.

Література

1. Ландшафты и физико-географическое районирование (из серии «Природа Украинской ССР») / А.М.Маринич, В.М.Пашенко, П.Г.Шищенко. – К.: Наук. думка, 1985. – 224 с.
2. Пашенко В.М. Теоретические проблемы ландшафтоведения / В.М.Пашенко. – К.: Наук. думка, 1993. – 280 с.
3. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навч. посібник / Я.І.Жупанський. – Львів: Світ, 1997. – 264 с.
4. Денисик Г.І. Основні етапи розвитку географії в Україні / Г.І.Денисик // Географія з основами економіки в школі. – 1998. – № 3. – С. 9-14.
5. Міхелі С.В. Наукові школи в українському ландшафтознавстві: спроба класифікації / С.В.Міхелі // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук праць X з'їзду Українського географічного товариства. У 4-х томах. – К.: ВГЛ, «Обрії», 2008-а. – Т. IV. – С. 19-21.

Аннотация. С. В. Михели Крымский ландшафтоведческий центр: история, основные направления исследований, персоналии. Рассмотрены вопросы формирования центра ландшафтоведческих исследований в Крыму. Выявлены основные направления ландшафтоведческих исследований, которые он проводит. Приведена оценка коллективных и персональных научных достижений крымских ландшафтоведов, определена их роль в развитии украинского ландшафтоведения

Ключевые слова: ландшафтоведческий центр, ландшафтоведческие исследования, ландшафтоведческая школа, украинское ландшафтоведение.

Abstract. S. V. Miheli Crimean Landscape Center: History, Basic Directions of Researches, Personalias. The questions of forming of center of researches of landscapes are considered in Crimea. Basic directions of researches of landscapes which he conducts are exposed. The estimation of kollektivnikh and personal scientific achievements of the Crimean researchers of landscapes is resulted, their role is certain in development of Ukrainian science about a landscape

Keywords: center of research of landscapes, researches of landscapes, school of research of landscapes, Ukrainian science about a landscape.

Поступила в редакцію 09.02.2014 г.